

Migamo po 21. stoletju

Peter Tomaž Dobrila

Prikazati migracije z umetniškimi sredstvi, razkrivati raznotere pristope, soočiti številne izjave, posredne in neposredne, izpostaviti osebne zgodbe, nakazati hiperbole in razumeti metafore, nadgraditi dokumentiranje sveta, se spustiti v virtualne odslikave in zajeti realistične pomene skozi reminiscence preteklosti, recepcije sedanosti in predvidevanja prihodnosti, je razumeti gibanje, premikanje, spreminjaje. Fizikalno enostavno določljive količine postaviti na drugo raven in jih skozi poetike posameznih umetniških del različnih – vizualnih kot avdio – medijev povezati v enovito dramaturgijo, se je spraševati o pomenu gibanja, imanentne lastnosti vsega naravnega, kar je bilo skozi vso zgodovino dramatično, večkrat tudi boleče in tragično. Čeprav se vse, kar nas obkroža, je v nas in zaradi česar smo živi, nenehno giblje, nas nekateri stalno opozarjajo, da obstajajo meje. A edina stalnica življenja je sprememba.

Ko je bojda Galileo Galilei po inkvizicijskem sodišču sebi v brk izrekel besede „Eppur si muove,” v prevodu „In vendar se giblje,” se ne sprašujemo, kaj je znanstvenik hotel povedati. Danes to velja kot anekdota neki zamejenosti, ki ni sprejemala dejstev. Ko umetnik, umetnica postavi na ogled svoje delo, ki vedno prinaša tudi izjavo, nas spreletijo razmišljanja ob gledanju, poslušanju, spremljanju umetnosti, kakšno sporočilo nam prinaša. Umetnine imajo – za razliko od znanosti, ki z različnimi metodami in postopki praviloma ponudijo enoznačen rezultat in ne puščajo veliko prostora domnevam, – lastnost, da nas navdahnejo z večpomenskimi potmi, po katerih lahko iščemo in raziskujemo, jih sprejmemo in se sprehodimo po njih. A še zmerom ne vemo, kam, četudi je zmerom ena sama pot, po kateri se zmoremo premikati – naša, svoja, lastna. Z glavo, s telesom in srcem.

Kaj bi bilo z nami, če ne bi kri nenehno potovala in kaj se zgodi, ko se zaustavi srce in možgani prenehajo misliti, ko signali med sinapsami več ne prehajajo z nevrona na nevron ali se zaustavi Zemlja oziroma preneha krožiti Sončni sistem oziroma se Vesolje neha gibati. Ustavitve teh procesov pomeni konec, za živa bitja smrt in razglašanje prepreditve premikanja je dejansko klic k samomoru. Ker to počnejo predstavniki in predstavnice ljudstev, nas pehajo v skupinski samomor, kar je ludizem par excellence, ki ga včasih z grozo spremljamo pri čudakih verskih sektah oziroma njihovih manijaških in maničnih voditeljih. Toda zadnja leta tako delujejo številni politiki in političarke, ki v populističnih izpadih zbirajo okoli sebe primitivce vseh vrst, narodnosti in religij, katerih suicidna nagnjenja prehajajo v homicidne težnje, saj agresivno terjajo od vseh, da jim sledimo in preprečimo gibanje.

Človeka ne bi bilo brez migracij. Prav tako ne živali ne rastlin. Ne Zemlje ne planetov. Pračlovek je po dosedanjih teorijah izšel iz Afrike – „človeku podobna opica” Prokonzul pred 20 do 25 milijoni let kot „pokončni človek” pred 2 milijonoma let in „misleči človek” pred 200.000 leti – obredel Azijo, naselil Indonezijo in nato Avstralijo in preko Sibirije prišel tudi v Evropo ter naselil Ameriko čez Aljasko, ko je bil Beringov preliv še zamrznjen in prehoden. Torej smo po dosedanjih antropoloških teorijah vsi prišleki iz Afrike, če določimo začetek kot izhodiščno točko. Seveda lahko izberete tudi kakšno drugo, če vam bolj ugaja, da ste, denimo prišli iz Avstralije ali Azije.

Pred preko 3.000 leti se je utrla svilna cesta s Kitajske v Evropo in obratno, ki spet postaja aktualna; brez nje ne bi bilo številnih dognanj, od znanstvenih do umetniških in praktičnih ter dobrin, ki so sestavni del naših življenj. Začimbna pot, ki je od 15. stoletja, ko so iz Evrope krenile ekspedicije in „odkrivale“ ozemlja, ljudi in kulture, potekala po morju okoli Afrike na indijsko podcelino in naprej, nam je prinesla poper, cimet, ingver ipd. Eno največjih zgodovinskih zavajanj je, da je kdorkoli iz Evrope v srednjem veku s potovanji po morjih in kopnem karkoli odkril, saj so tam že bili ljudje. Verjetno ni naključje, da so se ta „odkritja“ dogajala v času najhujše inkvizicije, ki je seveda terjala svoj davek od potovanj in sledilo je pokristjanjevanje „z ognjem in mečem“. Srečanja med prišleki in tamkajšnjim prebivalstvom so običajno eskalirala v spopadih in se realizirala v kolonijah, ki so obstajale še v 20. stoletju in so bile pogojno odpravljene šele po II. svetovni vojni. Ena zadnjih je bila Republika Južna Afrika, kjer so apartheidsko zakonodajo umaknili iz ustavnih listin šele leta 1994, ko so bile razpisane prve več-rasne volitve.

To je bilo že v času vojne v Jugoslaviji in danes smo spet blizu takšnemu umevanju sveta. Dejansko ga nismo nikdar opustili, le da so danes kolonije bolj virtualne, kot tudi vojne. Dokler jih sami ne občutimo. Migranti so očitno zato neprijetni, nekaterim nevarni, ker postajajo občutki – vedno zelo individualni in intimni – nezaželeni, celo prepovedani. Osebnost vse bolj tone v množici krikov, ki jih sprožajo drugi, da bi zaščitili lastne zablode in prekrili omejenost svojega sveta. Toda: ali je migrantstvo resnično evropski problem, saj je po poročilu Amnesty International v svetu 21 milijonov beguncev, kar je 0,3 % svetovne populacije; in največ jih gostijo države Azije in Afrike, ki se nahajajo blizu žarišč. Izjema je le Kanada, ki je lani sprejela 30.000 beguncev iz Sirije. Najbogatejše države gostijo »najmanj beguncev in tudi najmanj naredijo«, levji delež krize prepuščajo revnejšim državam: deseterica držav, ki skupaj predstavljajo le 2,5 odstotka svetovnega bruto domačega proizvoda (BDP), gosti več kot polovico vseh beguncev na svetu.

Kar 56 odstotkov od 21 milijonov beguncev gostijo Jordanija (več kot 2,7 milijona), Turčija (več kot 2,5 milijona), Pakistan (1,6 milijona), Libanon (več kot 1,5 milijona), Iran (nekaj manj kot milijon), Etiopija (približno 750.000), Kenija (približno 550.000), Uganda (nekaj manj kot 500.000), Demokratična republika Kongo (približno 380.000) in Čad (skoraj 370.000). Ležijo poleg kriznih območij. Neustrezne razmere v glavnih državah gostiteljicah številne begunce prisilijo, da se podajo na pot proti Evropi ali Avstraliji in so pripravljene tvegati celo življenje, saj nimajo izgubiti ničesar drugega več. Neenakomerna razdelitev bremena

seveda zaostreje svetovno begunsko krizo in trend se bo nadaljeval, če ne bo k reševanju problema odločneje pristopilo več držav. „Če bi vsaka od najbogatejših držav na svetu sprejela število beguncev, ki je sorazmerno velikosti države, bogastvu in stopnji brezposelnosti, bi bilo iskanje doma za več beguncev po svetu zelo rešljiv izziv,“ pravijo v Amnesty International in predlagajo, da najbogatejše države na svetu vsako leto najdejo dom za deset odstotkov beguncev. Dodajajo: „Čas je, da voditelji začno resno in konstruktivno razpravo o tem, kako bodo naše družbe pomagale ljudem, ki so zaradi vojn in preganjanja prisiljeni zapustiti svoje domove. Pojasniti morajo, zakaj lahko svet rešuje banke, razvija nove tehnologije in bojuje vojne, a ne more najti varnih domov za begunce.“

So posledica vojn, ki jih je povzročil NATO pakt oziroma so jih z lažmi in pretvezami sprožile Amerika (napad na Irak leta 2003), ki je bila po letu 1945 vmešana v okoli 80 konfliktov in vojn, Združeno kraljestvo, Francija in Nemčija. Torej nekdanji kolonialisti in imperialisti. Vanje se je začeni z Vilensko izjavo vpletla tudi Slovenija in nič ne kaže, da se ne bomo zapletali še naprej. Kontradiktorna je evropska politika zapiranja meja – ki hkrati deluje anahrono in kot zlovesčča napoved plemenske prihodnosti – medtem ko programsko podpira migracije, ki so po dolgoletni olepševalni mobilnosti umetnikov postale ena izmed prioritet programa Ustvarjalna Evropa. Projekt Tvegaj spremembo (Risk Change) je zato v dokaj zagonetnem položaju umetniškega ukvarjanja z migracijami in fizičnim zapiranjem meja. Kakor nasprotje med programjem in strojem. Države so stroji, ki jih po svojih merah kreira politika, ljudje pa smo postavljeni v vlogo programov, s katerimi opletajo za dosego svojih ciljev.

Tudi zato sem v začetnem konceptu razstave razmišljal o 90. obletnici smrti največjega slovenskega avantgardnega pesnika Srečka Kosovela z njegovima pesmima Evropa umira in Ekstaza smrti, ki ponazarjata podobno situacijo v času po I. svetovni vojni ali Veliki vojni, kot pišejo zgodovinarji, a sem ga kasneje opustil. Še vedno se skušam navezovati na avantgardo, vendar ne zgodovinsko, ampak sodobno in menim, da razstavljena umetnost sproža tudi tovrstna vprašanja, toda odločil sem se za življenje: migracije so odraz življenja, so proslava življenja, so življenje. Mednarodna razstava **MIG 21 – migracijsko interdisciplinarno gibanje** je umetniški prikaz gibanja v karseda celoviti pahljači možnih izhodišč, sestavljeni iz nizov intimnih izkušenj, ki vsebujejo neskončno pomenov, kot avtorsko osebnih in umetniških plasti, ki jih nalagajo zbrana dela.

Nismo hoteli napraviti reportažne razstave s številnimi aktualnimi in z zvenečimi mednarodnimi nagradami ozaljšanimi fotografijami, med katere se je uvrstilo tudi nekaj slovenskih avtorjev, čeprav bi bil pristop

enostavnejši. Raje smo se odločili zaobjeti umetnost v vsej širini in globini poetik in raznoterih medijev. Zato smo jo časovno definirali na 45 let, najstarejše delo je iz leta 1971, najmlajša pa so recentne produkcije iz 2016. S to časovno dimenzijo smo definirali generacijo, ki jo razumemo kot sodobno. Vsi umetniki in umetnice še živijo, razen **Mladena Stilinovića**, ki je preminil med pripravljanjem razstave, 18. julija 2016. Kot tudi on so bili med tujimi gosti sami taki, ki so predstavljali svoje države na beneških bienalnih, Dokumenti v Kasslu ter v številnih svetovnih muzejih in galerijah, medtem ko so se med domačimi razstavljalci in razstavljalnicami nena- merno znašli sami Prešernovi, Jakopičevi, Župančičevi in Glazerjevi nagrajenci.

Temo migracij, premikanja, gibanja so povezali z osebnimi poetikami, svojevrstnimi ustvarjalnimi pristopi, raznimi mediji, postavitvami v prostoru, medsebojnimi odnosi, izvirnimi kulturami in lastnimi posegi. Večplastnost predstavljenih del se je združevala v celovito humanistično sporočilo. Povezovanje človeških hormonov z rastlinskimi celicami (**Špela Petrič**), prenos možganskih aktivnosti (**Aphra Tesla**), svetlobno in zvočno valovanje (**Monika Pocrnjič, Matjaž Lenhart**), sodobna tehnologija in optično branje DNK (**Heather Dewey-Hagborg**) se je povezovalo z zgodovinskimi iztočnicami, izhajajoč iz daljne in bližnje preteklosti, zajemajoč sedanost in spogledujoč se s prihodnostjo. Ideološke teme so se povezovala na politikah, religijah, ekonomikah in zajele tudi civilno-družbene postulate in seveda vojsko (**Herlinde Koelbl**). Individualni umetniški postopki so v prostor postavljali skulpture, slike, fotografije in video dela, avdio-vizualne vsebine in filme (**Jovan Joca Jovanović in Stanoje Ćebić**), makinime – video igre z računalniško animiranimi liki (**antiAtlas of Borders – Isabelle Arvers**), intermedijske in interaktivne namestitve z lučjo (**Ivan Marušić – Klif**), s svetlobo in zvokom (**Jane Tingley in Michal Seta**), z avdio-vizualnim vplivanjem (**Brigitta Zics**), spletne projekte (**antiAtlas of Borders – Joana Moll in Cédric Parizot**), sheme ter prikaze vladajočih struktur pa tudi tiskane medije (**Bureau d'Etudes**).

Mobilnost umetnic in umetnikov ter umetnosti se je povezala z aktualnim trenutkom, čeprav ni bilo in ne bo nikoli drugače, da bi premikanje prenehalo, in se zajelo v avtonomni spoj, ki je povezoval umetniške simbole od pradavnine, torej od opičjega človečnjaka, ki je ponudil roki sodobnosti (**Jakov Brdar**), da bi ta lahko preko robotiziranih instalacij (**Adam Donovan**) in slik opustošenih, distopičnih okolij (**Aleksij Kobal**) odpirala razmišljanja, kakšna bi bila ali bo Zemlja brez ljudi. Pred našimi čutili, očmi in ušesi, so se prepletale neposredne in posredne asociacije na evolucijo človeka in družbe, na realnost obstoječega sveta (**Marko Jakše**), multikulturalizem in korporativni globalizem

(**Uroš Weinberger**). Religiozni elementi so komentirali krščanstvo, islam, judovstvo (**Metod Frlic**) skozi zgodovinske osebnosti (**Žarko Bašeski**), pomešano dediščino in obrnjen svet (**AES+F**). V Stari zavezi vse tri monoteistične religije enako cenijo iste like. Ker vse tri prihajajo s Srednjega Vzhoda, iz Azije, podčrtujejo večstoletno zablodo, s katero vsakršni ekstremisti zavajajo neuke množice, da je krščanstvo evropska religija. Enostavno ne drži, saj lahko enako velja za judovstvo in islam. Religije evropskih ljudstev oziroma teh, ki so se tukaj ustalile, so politeistične od pradavnine.

Politične ideologije so se spletale v izjavah, da so vojne in vse z njimi povezano prvenstveno ekonomska kategorija, tudi begunci (**Raša Todosijević**). Da je vse povezano z njimi velik posel, začeni z orožarsko industrijo, legalno in ilegalno trgovino z orožjem, seveda vojnama samimi in njihovimi posledicami, kar so tudi migranti in njihovi bodisi legalni bodisi ilegalni transporti, razne ograje (**Jože Slaček**), bodeča oziroma rezalna žica na mejah (**Marko Breclj**), ki je v Sloveniji dolga kar 184 km in je stala več milijonov evrov, begunski centri, šotori, dokumenti, azili itd. (**Srdjan Živulović**). Kontradiktorno je govoriti o ekonomskih migracijah, saj je vsaka migracija tudi ekonomska, enako turizem, ki je poleg tega še eden največjih planetarnih onesnaževalcev in ne prizanaša ničemu, ne kopnemu ne vodi (**Robertina Šebjanič**), ne višinam ne globinam in prodira tudi v vesolje. Od pekla (**Julijana Božič**) do nebes (**Jože Šubic**).

Geografsko smo zaobjeli svet, prostorsko smo povezali različne umetniške pristope, galerijsko smo poudarili razne migracije, gibanja, premikanja (**Nika Oblak in Primož Novak**), se spustili na nivo nukleusov (**Ale de la Puente**), simbolno smo se sprehajali od tukaj do sveta mrtvih, skozi vrata v onostranstvo (**Mirsad Begić**), formalno od abstrakcije (**Ksenija Čerče**) do konkretnega (**Jure Fingušt**), izpovedno od „oglasa“ (**Zbigniew Libera**) do neposredne javne intervencije (**Ana Pečar**), računalniško od simbola (**Matjaž Požlep**) do pike in črte (**So Kanno in Takahiro Yamaguchi**), oblikovno od rute (**Zora Stančič**) do etalona (**Raziskovalni inštitut za geo-umetniško statistiko Republike Slovenije – RIGUSRS**).

Umetnost je življenje, njegovo inherentno bistvo, o čemer pričajo umetnine, ki odslikavajo različne usode, osebne in skupinske, družinske in družbene, civilne in politične ter verske (**Jusuf Hadžifejzović**), ko izza medijske zavese pred nas postavijo bližnja in daljna obzorja (**Ulrich Wüst**), človeške figure v subtilnih medsebojnih povezavah, zamišljene, zaskrbljene in hudomušne poglede in načrtujejo njihove poti in odnose (**Stojan Kerbler**). Življenje vedno najde pot, četudi v najbolj ekstremnih pogojih in diametralnosti človeš-

kih odnosov, ki povezujejo skupnosti in posameznika, posameznico (**Oleg Kulik**), da sta aktivna; vsakdo prispeva svoje (**Adela Jušič** in **Andreja Dugandžič**). Sprejemanje sebe in različnosti drugega, drugačnega, dopuščanje je očitno najtežje, premikanje je treba zaustaviti in se zapreti. Potovanje je pot (**Matej Čepin**), ki se manifestira tudi skozi osebno parafrazo (**Tina Dobrajc**).

Spomnim se anekdote, ko je Friedrich Nietzsche napisal „Bog je mrtev,“ in sledilo je „Nietzsche je mrtev. Bog.“ Enako bi lahko zapisali ob besedah nekdanje britanske premierke Margaret Thatcher, ko je izjavila „Družba je mrtva,“ in bi dodali „Thatcher je mrtva. Družba.“ Kot bomo ob podobni nebulozi Angele Merkel „Multikulturalnost je mrtva“ gotovo čez nekaj let zapisali „Merkel je mrtva. Multikulturalnost.“ Številni osebki ne glede na provenienco tekmujejo, kdo bo izrekel kaj usodnega, preroškega, velikega, pri čemer ne padejo dlje od krilatice Andyja Warhola o „petnajstminutni slavi za vsakogar“, po kateri hlepijo. Tragedija je le, da ob tem porušijo še kakšno državo in izzivajo svet po načelu „za menoj potop“. Če je Francis Fukuyama težil s koncem zgodovine, se ne bo zaključila z njegovo smrtjo. Iz zgodovine se ničesar ne naučimo. Ljudje smo samo številke, žrtve, trofeje (**Jan Macko**), štejejo ozemlja in naravni viri.

Razlika med znanostjo in umetnostjo je, da ima znanost različne poti do istega, enoznačnega, skupnega rezultata, medtem ko pri umetnosti različne poti vodijo do več rezultatov, osebnih, samosvojih, edinstvenih. Zato je povezava med njima kontradiktorna, a hkrati je lahko zelo inspirativna in ustvarjalna. Obe si predstavljata, da sta humani, da delata v dobro človeštva, da sta napredni. Nedvomno jima je napredek skupen. Vendar za razliko od znanosti, ki uporablja vse bolj sofisticirana, visoko-tehnološka in težko dostopna orodja, umetnost še vedno uporablja materiale in oblike, ki so na voljo sleherniku. Včasih tudi koketira z znanostjo in se poigra z realnostjo, toda v bistvu ostaja nekaj, kar nas navdahne h kakšni novi misli in nemalokrat posledično vzpodbudi k dejanjem. Življenje je avtonomno, lastno, osebno, popotovanje skozi prostor-čas. Ker nismo sami, ga delimo z drugimi. V svojem bistvu smo podnebni migranti.